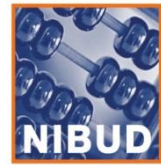

Nibud-competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn

Hoe de consument grip houdt op de financiële situatie in de toekomst

Maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de veranderende samenstelling van de beroepsbevolking, minder ruimhartige collectieve sociale regelingen en wijzigingen in de financiële sector, maken dat het voor de consument¹ steeds belangrijker wordt om ook zelf met lange termijn financiële zaken aan de slag te gaan.

Er wordt dus van de consument een grotere financiële zelfredzaamheid gevraagd. Hierbij willen we hem rechtstreeks en via professionals ondersteunen met praktische handvatten (tools, stappenplannen etc.) en advies. Het is dan relevant om te weten over welke vaardigheden die consument moet beschikken om keuzes met langetermijnconsequenties te maken.

In dit document beschrijven we de competenties en benodigde vaardigheden voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn. Deze competenties zijn een verdieping van de algemene Nibud competenties voor omgaan met geld. Daarin beschrijven we over welke vaardigheden een volwassene moet beschikken om financieel zelfredzaam te zijn, d.w.z. om inkomsten en uitgaven nu en in de toekomst in balans te kunnen houden.

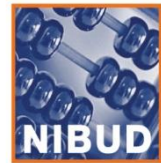
De competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn gaan uitgebreid in op welke noodzakelijke stappen de consument moet doorlopen om weloverwogen een beslissing te kunnen nemen of hij wel of niet financieel iets hoeft te regelen voor (on)voorzien momenten in de toekomst.

Dit document vormt een basis voor allerlei praktische toepassingen voor uiteenlopende voorziene en onvoorziene momenten in de toekomst.

Anna van der Schors, MSc
Drs. Marcel Warnaar

¹ In dit document spreken we steeds van 'de consument' en verwijzen hierbij naar 'hij' en 'zijn'. Dit is te vervangen door 'zij' en 'haar'. Daarnaast willen we benadrukken dat we met 'de' consument niet uitgegaan zijn van specifieke gedrags-, intelligentie- of uiterlijke kenmerken. Iedereen is uniek.

Nibud-competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn

1e uitgave, oktober 2013

Een uitgave van:

Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud)

Postbus 19250

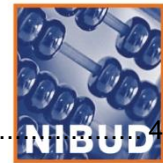
3501 DG Utrecht

Dit document is met zorg samengesteld. Desondanks aanvaardt het Nibud geen aansprakelijkheid voor schade die voortvloeit uit eventuele onvolledigheden en/of onjuistheden.

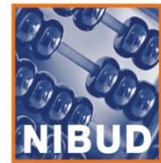
© 2013 Nibud

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd door middel van druk, fotokopie of op enig andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Nibud.

Inhoud

1. Context	4
1.1 Een financieel gezonde toekomst	4
1.2 De urgentie van langetermijndenken	4
1.3 De intrinsieke motivatie van de consument	7
1.4 Wet op de financiële dienstverlening	7
1.5 Eén document met benodigde vaardigheden voor financiële zelfredzaamheid van de consument.....	8
2. Inleiding	9
2.1 Doel van dit document.....	9
2.2 Waarom vaardigheden?	9
2.3 Voor wie is dit document bedoeld?	10
2.4 De competenties als basis voor praktische toepassingen	10
2.5 Verantwoording	11
2.6 Leeswijzer	11
3. Competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn	12
3.1 Van algemene competenties naar competenties voor de lange termijn.....	12
3.2 Doel van financiële zelfredzaamheid op de lange termijn	12
3.3 Lange termijn: hoe lang is dat?.....	13
3.4 Momenten in de toekomst & de competenties: wanneer zijn ze in te zetten?.....	14
3.5 De competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn	15
3.6 De competenties als een stappenplan	16
3.7 Gelaagdheid in de competenties	16
3.8 Begrenzing	17
4. Vaardigheden per competentie	18
Competentie 1. Doelen (bij)stellen voor de toekomst.....	18
Competentie 2. In kaart brengen van de situatie	19
Competentie 3. Overzicht houden	20
Competentie 4. Inzicht krijgen in de situatie, mogelijkheden en consequenties	21
Competentie 5. Keuzes maken.....	23
Bijlage 1. Competenties 3 en 4 van financiële zelfredzaamheid.....	25
3. Vooruit kijken	25
4. Bewust financiële producten kiezen.....	25
Literatuurlijst.....	26

1. Context

1.1 Een financieel gezonde toekomst

De missie van het Nibud is om de financiële zelfredzaamheid te vergroten:

Iemand is financieel zelfredzaam wanneer hij weloverwogen keuzes maakt zodanig dat zijn financiën in balans zijn, zowel op de korte als op de lange termijn (Nibud, 2012).

Met andere woorden: het Nibud wil er aan bijdragen dat consumenten grip krijgen én houden op hun geld. Niet alleen nu, maar ook in de nabije en verdere toekomst, op voorziene en onvoorziene momenten.

Door na te denken over de financiële toekomst en financieel vooruit te kijken (te plannen), kan worden voorkomen of beperkt dat de consument in toekomst geen grip heeft op zijn situatie. Zo neemt dus het risico af dat er financiële problemen ontstaan als gevolg van voorziene en onvoorziene gebeurtenissen in de toekomst.

1.2 De urgentie van langetermijndenken

Het is urgenter geworden dat de consument zelf meer rekening houdt met zijn (financiële) toekomst en bij zijn keuzes rekening houdt met de lange termijn. Dit komt door een aantal ontwikkelingen:

- een terugtrekkende overheid;
- een veranderend pensioenstelsel;
- een toenemend aantal zelfstandigen;
- verschuivingen in de financiële sector.

Terugtrekkende overheid

In de 20ste eeuw is het stelsel van sociale zekerheid ontstaan en uitgebouwd. Via collectieve regelingen hebben overheid en sociale partners gepoogd de financiële effecten van gebeurtenissen in het leven van de consument op te vangen via collectieve regelingen. Dit mondde uit in een stelsel van verzekeringen, bijvoorbeeld:

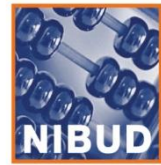
- volksverzekeringen voor ouderdom (AOW) en overlijden (ANW);
- verknemersverzekeringen voor o.a. werkloosheid (WW), arbeidsongeschiktheid (WAO/WIA) en ziekte (ZW) en aanvullend pensioen (Schuyt, 1991 in: Koopmans, 2007).

Al snel na de uitbouw van het socialezekerheidsstelsel komt het onder druk te staan.

Stelwijzigingen en herzieningen vinden sinds de jaren tachtig steeds meer plaats, om het stelsel beheersbaar en betaalbaar te houden en aan te laten sluiten op maatschappelijke veranderingen met nieuwe arbeids- en leefpatronen (Koopmans, 2007).

Korver & Wilthagen (2002) geven aan dat de focus van het sociale zekerheidsbeleid verschuift, van inkomensbescherming en -garantie, naar het 'participatiedenken'. Zekerheid van het recht

op bepaalde sociale verzekeringen en voorzieningen is beperkter en de uitkeringen zijn minder royaal.

Veranderend pensioenstelsel

Ook het Nederlandse pensioenstelsel is inmiddels aan allerlei veranderingen onderhevig. Zo wordt de AOW-leeftijd sinds 2013 stapsgewijs verhoogd tot 67 jaar, waarna de AOW-leeftijd wordt gekoppeld aan de levensverwachting. Het moment waarop mensen AOW gaan ontvangen is dan niet een al jaren van tevoren vaststaand gegeven.

Eveneens staan we aan de vooravond van veranderingen in de aanvullende pensioenen. Behalve dat de pensioenrichtleeftijd wijzigt, zullen naar alle waarschijnlijkheid de fiscale mogelijkheden voor de opbouw van aanvullend pensioen beperkt worden. Dat betekent dat er minder pensioen automatisch via de werkgever wordt opgebouwd. Daarnaast zullen de huidige werknemers er rekening mee moeten houden dat ze mogelijk minder garanties krijgen over de hoogte van de pensioenuitkeringen.

Doordat een werknemer verplicht is deel te nemen aan de aangeboden pensioenregeling en daarin geen keuzes kan maken, is er een gebrek aan handelingsperspectief. Dit verlaagt de prioriteit om je er als consument in te verdiepen, 'je kunt er immers toch niets aan veranderen', zo is de gedachte.

Toenemend aantal zelfstandigen

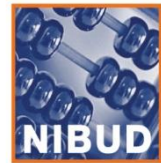
Een andere ontwikkeling is het toegenomen aantal zelfstandigen in de afgelopen 10 jaar, van 867 duizend in 2002 naar bijna 1,1 miljoen in 2011 (CBS, 2012). Voor hen zijn inkomensvoorzieningen, zoals WW, WIA en aanvullende pensioenen, niet toegankelijk. Zij moeten zelf maatregelen treffen om ook te zorgen dat ze op momenten dat ze niet (meer) in staat zijn om te werken, wel voldoende middelen hebben om rond te komen.

Verschuivingen in de financiële sector

Provisieverbod

Tot 2013 werkten veel financieel adviseurs op provisiebasis. Als tussenpersonen ontvingen ze een beloning van de aanbieder van het financiële product. Zo waren zij in staat om aan de consument kosteloos advies te leveren.

Zo'n beloningsstructuur creëert perverse prikkels. Er is niet altijd een (financiële) prikkel om uitsluitend te handelen in het belang en de wensen van de klant. In combinatie met het grote verschil in kennis en informatie over financiële productmogelijkheden en merken leidt dit tot marktfalen (De Jong, 2010; De Jong, 2011b; Wft Opleiding Basis Financiële Dienstverlening, 2012). Voorbeelden hiervan zijn de aandelenleaseconstructies en de woekerpolisaffaire rondom beleggingsverzekeringen.

De 'misstanden in de markt' zijn voor het Ministerie van Financiën (2011) de belangrijkste reden geweest om in 2013 een provisieverbod in te voeren voor uiteenlopende financiële producten².

Tussenpersonen mogen niet langer een beloning van een financieel aanbieder ontvangen, maar moeten een directe beloning afspreken met de afnemer van het advies, de consument dus.

Concurrentie groter

Met de komst van nieuwe (buitenlandse) toetreders en online aanbieders, is de concurrentie in de financiële sector het afgelopen decennium vergroot (De Jong, 2009).

Financiële producten eenvoudiger

Financiële producten lijken, mede door de veranderende regelgeving, eenvoudiger te worden. Zo zullen op de hypotheekmarkt bijna alleen nog annuïtaire en lineaire hypotheeklen worden afgesloten. Door meer standaardproducten op de markt te brengen, is advies minder nodig en hoeft het minder uitgebreid te zijn.

Digitalisering

Door de digitalisering is het gemakkelijker om zelf informatie op te zoeken en financiële producten te vergelijken (De Jong, 2011 a). Ook worden door de digitalisering gegevens makkelijker toegankelijk. Zo zijn alle (spaar)rekeningen via het internetbankieren direct terug te vinden en zijn alle opgebouwde werknemerspensioenen via één website (www.mijnpensioenoverzicht.nl) te bekijken.

Het is voor de consument daarmee eenvoudiger om overzicht te krijgen over hoe je er financieel voor staat. Hiervoor hoeft hij zich niet meer, tegen betaling, tot een adviseur te richten.

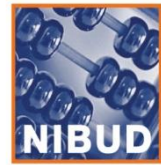
De bovengenoemde ontwikkelingen in de financiële sector, hebben de markt van advies in beweging gebracht:

- De rol van de financieel adviseur verandert en hij moet zijn toegevoegde waarde meer duidelijk maken.
- Er is een efficiëncyslag gaande, waarbij nieuwe verdienmodellen worden ontwikkeld.
- Met de komst van het provisieverbod weten consumenten dat zij geen gratis advies meer kunnen ontvangen en gaan kritischer kijken naar de kosten die hen worden geoffreerd voor advies.

Dit alles kan leiden tot een efficiëntere invulling van het adviesproces, waarbij delen van dat proces aan de consument worden overgelaten. Denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheid dat consumenten zelf hun financiële situatie in kaart brengen voordat zij met de adviseur in gesprek gaan. De consument moet dan dus zelf meer aandacht besteden aan wat hij wil en voor (on)voorzien situaties op de langere termijn moet hij zelf beslissen of hij daar iets voor wil regelen.

² Het provisieverbod geldt voor complexe producten, hypothecaire kredieten, overlijdensrisicoverzekeringen, particuliere inkomensverzekeringen, betalingsbeschermers, en uitvaartverzekeringen. Het gaat om producten met een hoge impact en lange looptijden en verplichtingen.

1.3 De intrinsieke motivatie van de consument

Financieel zelfredzaam zijn op de lange termijn vraagt van de consument dat hij vooruit kijkt en eventuele voorzieningen treft. Dat blijkt niet gemakkelijk te zijn. De helft van de consumenten zegt 'liever met de dag van vandaag te leven, dan met de dag van morgen' (Madern en Van der Burg, 2012). Veel financiële keuzes voor de lange termijn kennen een uitruil tussen nu en de toekomst. Vanuit de sociale psychologische literatuur is bekend dat de wilskracht van mensen om verleidingen en beloningen op de korte termijn te weerstaan beperkt is, waardoor we onvoldoende volhouden te (blijven) werken aan doelen en wensen op de lange termijn (Kahneman, 2012; Baumeister en Tierney, 2012).

Ook blijkt uit de gedragseconomie dat preferenties over de tijd niet consistent zijn; het heden wordt sterker gewaardeerd dan de toekomst ('present bias'), mensen zijn overoptimistisch -ook over de toekomst- en men is verliesavers, wat inhoudt dat men kiest voor zekerheid als er kans op een (financieel) verlies is om een bepaald resultaat te behalen. (Erta et al, 2013; EIOPA, 2012).

Dit alles belemmert dat de consument uit zichzelf intrinsiek gemotiveerd met de lange termijn aan de slag gaat.

1.4 Wet op de financiële dienstverlening

Met de introductie van de Wet op de financiële dienstverlening eind 2005 en zijn opvolger de Wet op het financieel toezicht (Wft) in 2007, zijn consumenten wettelijk beschermd tegen adviezen die niet bij hun situatie passen. In de Wft is een zorgplicht voor financieel dienstverleners naar de consument vastgelegd.

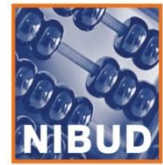
Deze zorgplichtvereisten zijn o.a.:

- dat de verstrekte informatie juist en niet misleidend is (4:19 Wft);
- dat relevante productinformatie vooraf en tijdens de looptijd wordt verstrekt (4:20 Wft);
- dat bij advisering de financiële positie, kennis, ervaring en risicobereidheid van de klant wordt geïventariseerd en het advies daar op wordt afgestemd (4:23 Wft).

De zorgplicht heeft echter betrekking op de advisering rondom (complexe financiële) *producten* en niet zo zeer algemeen over advisering rondom (financiële langetermijn) *doelen* van personen. We zien dat veel adviseurs voornamelijk gericht zijn op het adviseren van klanten over vermogensvorming en het afdekken van risico's (De Jong, 2011a). Het is minder gebruikelijk om te adviseren over het vermijden van het nemen van ondoordachte risico's en het overzicht en inzicht geven in de persoonlijke financiële situatie.

Bovendien zijn de documentatie, leidraden en handreikingen omtrent de invulling van de zorgplicht veelal gericht op adviseurs, bemiddelaars en aanbieders en de wijze waarop zij in het belang van de klant kunnen handelen, passende adviezen kunnen geven en passende producten kunnen verstrekken (Dieben, 2012).

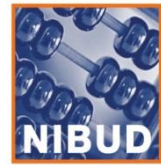
1.5 Eén document met benodigde vaardigheden voor financiële zelfredzaamheid van de consument

Er bestaat nog geen document dat vanuit het perspectief van de consument beschrijft wat de consument zou moeten kennen en kunnen om een weloverwogen beslissing te maken om het gewenste (financiële) doel voor een (on)voorzien moment in de toekomst te kunnen bereiken.

In tijden dat meer lange termijn financiële zelfredzaamheid van de consument wordt verlangd en waar financieel dienstverleners steeds meer bezig zijn de consument en zijn (financiële) wensen en doelen centraal stellen in plaats van louter financiële producten, is een dergelijk document wenselijk. Dit kan als basis dienen voor allerlei praktische toepassingen voor uiteenlopende doelen en momenten op de lange termijn.

2. Inleiding

In het vorige hoofdstuk hebben we geconcludeerd dat:

- het voor de consument steeds belangrijker is om zelf na te denken over de financiële toekomst en financieel te 'plannen';
- door verschillende ontwikkelingen de verhoudingen tussen financieel dienstverlener en consument veranderd zijn, en daarmee ook de positie van de financieel adviseur.

Daarom is het voor zowel consumenten als financieel dienstverleners relevant te weten wat de consument moet weten en kunnen om weloverwogen financiële beslissingen te kunnen nemen voor verschillende (on)voorzien momenten in de toekomst.

2.1 Doel van dit document

De competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn beschrijven over welke vaardigheden een consument dient te beschikken om weloverwogen keuzes te kunnen maken zodat op voorziene en onvoorziene momenten in de toekomst de financiën in balans zijn.

Dit document beschrijft deze competenties en is bedoeld als basisdocument. De competenties kunnen vervolgens praktisch worden uitgewerkt voor specifieke momenten in de toekomst, zoals de aankoop van een woning of pensionering.

2.2 Waarom vaardigheden?

In dit document beschrijven we de competenties in termen van vaardigheden, omdat vaardigheden in belangrijke mate iemands gedrag blijken te verklaren.

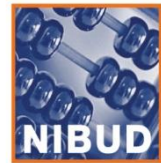
Eén van de bekendste en meest gebruikte theorieën over het ontstaan van gedrag en gewoontes, de Theorie van gepland gedrag (Ajzen, 2011; Van Geuns e.a., 2011), geeft aan dat het nodig is om te kijken naar de intentie van een persoon om dat gedrag te vertonen (de gedragsintentie). Dit is nodig om te voorspellen of een persoon dat gedrag ook daadwerkelijk gaat vertonen.

Deze gedragsintentie wordt door drie determinanten bepaald:

1. de attitude ten aanzien van het gedrag (persoonskenmerken en houding);
2. opvattingen van anderen ten aanzien van het gedrag;
3. de inschatting van de eigen mogelijkheden om het gedrag daadwerkelijk te kunnen uitvoeren (de 'waargenomen gedragscontrole').

Om de gewenste gedragingen te kunnen verrichten, moet iemand dus over de benodigde vaardigheden beschikken, en er zelf in geloven dat hij die gedraging kan uitvoeren.

Uit onderzoek naar factoren die de kans op financiële problemen verklaren (Madern en Van der Schors, 2012), blijkt dat het ontbreken van vaardigheden het risico op financiële problemen vergroot. Ook Van Geuns e.a. (2011) concluderen dat vaardigheden in belangrijke mate bepalen in hoeverre de klant zijn gedrag kan aanpassen.

2.3 Voor wie is dit document bedoeld?

Dit document is bedoeld voor professionals die:

- betrokken zijn beleidsvorming en/of beleidsadvisering;
- betrokken zijn bij de ontwikkeling van educatief materiaal, uiteenlopend van workshops, studies en opleidingen.

Zij kunnen de competenties gebruiken:

- om op de hoogte te zijn van wat van een consument kan worden verwacht met betrekking tot financiële zelfredzaamheid op de lange termijn.
- als basis voor de ontwikkeling van praktische toepassingen voor de consument of voor financieel dienstverleners die direct contact onderhouden met de consument.

Het is niet bedoeld voor de consument zelf; daar is dit document te abstract voor. De praktische toepassingen, de vertaalslagen, die op basis van dit document kunnen worden gemaakt, vanzelfsprekend wel.

2.4 De competenties als basis voor praktische toepassingen

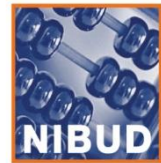
Doel is dat op basis van de competenties in dit document praktische handreikingen en hulpmiddelen kunnen worden ontwikkeld voor de consument en voor (financieel) dienstverleners, die direct contact onderhouden met de consument, voor uiteenlopende momenten in de toekomst.

Doordat de competenties een basis vormen, zijn ze breed inzetbaar en wordt gewaarborgd dat er bij uiteenlopende te ontwikkelen hulpmiddelen, voorlichtingsinstrumenten en tools één en de zelfde grondslag wordt gehanteerd. Als partijen de competenties als uitgangspunt nemen bij de ontwikkeling van hulpmiddelen en voorlichtingsinstrumenten, dan wordt gewaarborgd dat de consument met dergelijke praktische toepassingen weloverwogen beslissingen maakt waarbij de financiën op voorziene en onvoorziene momenten in de toekomst in balans zijn.

Een aantal voorbeelden van praktische uitwerkingen zijn:

- checklists, die voor de consument als leidraad kunnen dienen bij het maken van lange termijn financiële beslissingen;
- tools en voorlichtingsmateriaal waarin consumenten specifieke kennis en vaardigheden wordt aangeleerd behorende bij (één van) de competenties
- een meetinstrument voor de financieel dienstverlener, waarmee hij inzichtelijk krijgt in hoeverre hij een klant tegenover zich heeft die in staat is weloverwogen keuzes op de lange termijn te maken.
- Handreikingen voor de financieel adviseur waarin wordt uitgelegd hoe hij consumenten bepaalde vaardigheden kan bijbrengen.

2.5 Verantwoording

De competenties zijn tot stand gekomen op basis van literatuur over dit onderwerp, de wetgeving op dit terrein en verschillende hulpmiddelen en leidraden vanuit de AFM die rondom dit thema beschikbaar zijn. Daarnaast is het gebaseerd op de 35 jaar expertise en ervaring die het Nibud heeft in dit veld en de inzichten uit diverse onderzoeken van het Nibud, onder andere uit de onderzoeken *Geldzaken in de praktijk* (2012), *Goed geregeld; geldzaken nu en later* (2007), *Hoe zoekt de consument financieel advies* (2010).

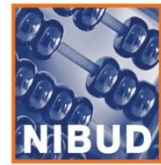
Financieel dienstverleners van alle grootbanken en verzekeraars hebben meegedacht.

2.6 Leeswijzer

Het document start met een beschrijving van de opzet van de competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn. Hierbij wordt ingegaan op:

- hoe zij verband houden met de competenties voor financiële zelfredzaamheid voor volwassenen;
- op welke onderwerpen de competenties betrekking hebben;
- hoe de competenties moeten worden geïnterpreteerd.

Vervolgens zullen we per competentie de bijbehorende vaardigheden gedetailleerd omschrijven.

3. Competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn

3.1 Van algemene competenties naar competenties voor de lange termijn

De competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn zijn een verdieping op de algemene competenties die het Nibud reeds heeft ontwikkeld.

Deze algemene competenties geven weer over welke vaardigheden consumenten moeten beschikken om financieel zelfredzaam te kunnen zijn, nu en in de toekomst. De algemene competenties zijn:

1. **In kaart brengen.** De consument beschikt over een overzicht dat inzicht geeft in de mogelijkheden om zijn financiën in balans te houden.
2. **Verantwoord besteden.** De consument besteedt zijn inkomsten zodanig dat zijn huishoudfinanciën op de korte termijn balans zijn.
3. **Vooruit kijken.** De consument realiseert zich dat wensen en gebeurtenissen op de middellange en de lange termijn financiële gevolgen hebben en stemt zijn huidige bestedingen hierop af.
4. **Bewust financiële producten kiezen.** De consument kiest financiële producten op basis van budgettaire overwegingen en passend bij zijn persoon en persoonlijke huishoudsituatie.
5. **Over voldoende kennis beschikken.** De consument beschikt over alle relevante kennis om zijn huishoudfinanciën op de korte, middellange en lange termijn in balans te brengen en te houden.

De vaardigheden behorende bij deze competenties zijn te vinden op de website van het Nibud.

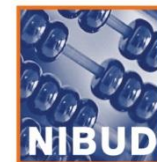
De competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn verbijzonderen competenties 3 en 4: 'vooruit kijken' en 'bewust financiële producten kiezen'.

Waar deze twee competenties heel algemeen beschrijven over welke vaardigheden men moet beschikken (zie bijlage 1), gaan de competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn uitgebreid in op welke noodzakelijke stappen de consument moet doorlopen om weloverwogen te beslissen of men wel of niet financieel iets hoeft te regelen voor (on)voorziene momenten in de toekomst.

3.2 Doel van financiële zelfredzaamheid op de lange termijn

Door vooruit te kijken en de lange termijn in ogenschouw te nemen, kan de consument grip krijgen en houden op momenten die nog niet zijn voorzien en/of ver in de toekomst liggen. Zo kan het (financiële) welzijn over de levensloop worden geoptimaliseerd. Ook kunnen zo grote financiële risico's bij life-events, zoals een inkomensterugval bij het overlijden van een partner of

bij arbeidsongeschiktheid, worden vermeden en bestedingen op de korte en lange termijn geoptimaliseerd.

3.3 Lange termijn: hoe lang is dat?

Het begrip 'lange termijn' is niet uit te drukken in een tijdseenheid. Het is dus vrijwel onmogelijk om hier een termijn in jaren te noemen. Sommige life-events zijn wel te voorzien, zoals de aanschaf van een huis, een huwelijk of pensionering. Andere echter vaak niet, denk bijvoorbeeld aan overlijden, baanverlies of een ongeluk dat leidt tot blijvende invaliditeit.

Moeilijk planbare situaties

Bij het 'vooruit kijken voor de lange termijn' gaat het om het rekening houden met momenten of periodes in de toekomst die financieel moeilijk te plannen en te overzien zijn, omdat:

- het moment ver(der) in de toekomst ligt, waardoor de situatie tussentijds nog (regelmatig) kan veranderen. Hierdoor gaan onzekerheden en aannames een rol spelen;
- het onduidelijk is óf en wanneer de situatie zich gaat voor doen;
- het einde van de periode niet altijd bekend is.

Scenario's met grote financiële consequenties

Bovendien gaat het om situaties waar de financiële consequenties groot zijn, waarbij het binnen een korte periode niet zal lukken om de situatie financieel nog aan te passen. Tegelijkertijd geldt dat wanneer men er tijdig over nadenkt en actie onderneemt, zaken kunnen worden geregeld.

In dit document spreken we bij dergelijke situaties in de toekomst van scenario's.

Onderverdeling

De momenten in de toekomst zijn feitelijk in vier groepen te verdelen, waarbij de scenario's door twee kenmerken worden onderscheiden:

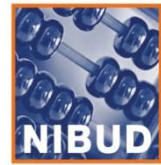
- **Bekend of onbekend begin van het scenario:** het is planbaar of het is onbekend. In dat laatste geval is het niet zeker óf het gaat plaatsvinden en zo ja, wanneer het begint.
- **Moment van het einde van het scenario:** het einde staat al dan niet vast en/of is bekend

Tabel 1 laat de onderverdeling van scenario's zien met daarbij concrete voorbeelden van momenten in de toekomst. De blauwgekleurde vlakken zijn de situaties die moeilijk te plannen en te overzien zijn.

Tabel 1. Onderverdeling van de scenario's

	Einde bekend/planbaar	Einde is onbekend/staat niet vast
Begin bekend/planbaar	Verlofperiode (sabbatical), Studie kinderen	Pensioen
Begin onbekend en/of onzekerheid over plaatsvinden	Arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, een uitvaart, een verhuizing/nieuwe woonsituatie	Scheiding, overlijden (van de partner)

De oplossingsmogelijkheden, d.w.z. de acties die kunnen worden ondernomen, verschillen per scenario, waarbij de hierboven genoemde twee kenmerken (bekend/planbaar of onbekend begin en/of einde) bepalend zijn.

3.4 Momenten in de toekomst & de competenties: wanneer zijn ze in te zetten?

De competenties zijn hoofdzakelijk bedoeld voor momenten die moeilijk planbaar en/of moeilijk financieel te overzien zijn, waarbij het begin en/of het einde bekend is.

Life-events

De competenties zijn in te zetten om inzicht te krijgen in de financiële situatie bij een scenario. Veelal zijn dit life-events, bijvoorbeeld:

- een verhuizing/een nieuwe woonsituatie;
- samenwonen;
- de komst van kinderen;
- een periode van verlof;
- werkloosheid;
- arbeidsongeschiktheid;
- scheiding;
- (vervroegde) pensionering;
- overlijden van een partner.

Voor al deze scenario's kunnen eigen, afzonderlijke praktische toepassingen worden ontwikkeld, waarbij de grondslag -de competenties- steeds hetzelfde is.

Vraagstukken voor de toekomst

Daarnaast kunnen de competenties worden ingezet voor vraagstukken over financiële kwesties die betrekking hebben op momenten in de toekomst of die gevolgen hebben voor momenten in de toekomst.

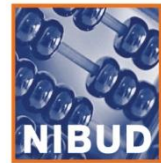
Voorbeelden van dergelijke vragen zijn:

- Is het verstandig om het huis vervroegd af te lossen?
- Hoe zorg ik dat over 18 jaar de studie van de kinderen kan betalen?
- Is het verstandig om het levensloopverloftegoed uit te laten keren?
- Is het financieel haalbaar om eerder met pensioen te gaan?
- Is het verstandiger om een lineaire of een annuïtaire hypotheek af te sluiten?

Niet voor eenmalige aankopen

De competenties zijn niet bedoeld voor grote, eenmalige aankopen, zoals een auto of een wasmachine. Deze uitgaven kunnen op een onvoorzien (onbekend) moment plaatsvinden, maar doordat het om een eenmalig bedrag gaat zijn de financiële consequenties beperkt. Bovendien geldt dat het moment van plaatsvinden weliswaar niet vaststaat, maar het is wel bekend dat de aankoop een keer gaat gebeuren.

3.5 De competenties voor financiële zelfredzaamheid op de lange termijn

Er zijn vijf competenties geformuleerd om financieel zelfredzaam te zijn op de lange termijn. De competenties staan niet in een volgtijdelijk verband. De consument dient er op elk tijdstip over te beschikken. Bij daadwerkelijk gedrag kan gebruik worden gemaakt van een stappenplan, dat uitmondt in een cyclus zoals die in afbeelding 1 staat beschreven.

Afbeelding 1. Cyclus van de vijf competenties voor de lange termijn

Competentie 1: Doelen (bij)stellen voor (on)voorziene momenten in de toekomst

De consument stelt vast welke wensen hij heeft en met welke risico's hij te maken kan krijgen op (on)voorziene momenten in de toekomst.

Competentie 2: In kaart brengen

De consument beschikt over een overzichtelijke financiële administratie op basis waarvan de consequenties van een scenario direct te vinden zijn.

Competentie 3: Overzicht maken van de toekomstige financiële situatie

De consument maakt een schatting van zijn toekomstige inkomsten, uitgaven, bezittingen en schulden, gegeven het scenario.

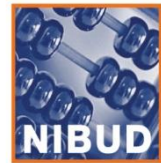
Competentie 4: Inzicht krijgen in de situatie, mogelijkheden en consequenties

De consument is zich bewust van zijn toekomstige financiële situatie, gegeven het scenario. Bij mogelijke financiële tekorten in die situatie weet hij welke mogelijkheden er zijn om die op te lossen en welke consequenties die hebben.

Competentie 5: Keuzes maken

De consument weegt verschillende (financiële) mogelijkheden en producten af op basis van zijn persoonlijke situatie en kenmerken van het product en neemt op basis daarvan een besluit.

3.6 De competenties als een stappenplan

Zoals afbeelding 1. laat zien, staan de competenties niet los van elkaar. De competenties zijn zo opgezet dat ze als het ware een doorgaande cyclus van stappen vormen waarbij elke competentie een stap is om tot een weloverwogen keuze te kunnen komen. Deze vorm van presenteren maakt de competenties gemakkelijk te vertalen en in te zetten voor allerlei praktische toepassingen voor afzonderlijke scenario's. Zo wordt gewaarborgd dat, ongeacht om welke situatie in de toekomst het gaat, de consument hetzelfde proces doorloopt:

- hetzelfde uitzoekt en in kaart brengt;
- met vergelijkbare zaken rekening houdt;
- vergelijkbare keuze-elementen meeneemt in zijn afweging.

3.7 Gelaagdheid in de competenties

Consument centraal

In deze competenties staat letterlijk de consument centraal. De competenties zijn namelijk opgesteld *vanuit* de consument: welke kennis en vaardigheden heeft de consument nodig om een beslissing te kunnen maken zodat de financiën in balans zijn op het moment dat een scenario zich voordoet?

Hulp van de adviseur

Het betekent echter niet dat de consument zelf alles moet weten en kunnen, hij kan ook de hulp van een adviseur inschakelen om tot een beslissing te komen.

Door de consument centraal te stellen, wordt de verantwoordelijkheid die de consument zelf heeft, duidelijk. Hij heeft de regie en moet actie ondernemen om grip te hebben en houden op zijn financiële toekomst.

Hulpmoment verschilt

Wanneer hulp nodig is, verschilt per persoon en per competentie. De ene consument beschikt zelf over alle benodigde vaardigheden, terwijl een ander al vroeg in de cyclus, bij de eerste competentie, hulp zal inschakelen. De verwachting is dat met name bij de laatste twee competenties, aan het einde van het proces voor het maken van een weloverwogen beslissing, de adviseur, de aanbieder of de bemiddelaar om de hoek komt kijken.

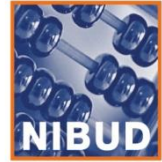
Alle vaardigheden aan bod

Belangrijk is dat, ongeacht óf, op welk moment en in welke mate de consument de hulp van een financieel adviseur inschakelt, alle benodigde vaardigheden aangesproken zijn. Met andere woorden, dat alle 'stappen' in de cyclus, zijn doorlopen. Op die manier kan men een weloverwogen keuze maken.

Bij de beschrijving van de vaardigheden in hoofdstuk 4 die behoren bij de competenties wordt aangegeven:

- wat een consument zelf zou moeten kunnen;
- wat de rol van de financieel adviseur zou kunnen zijn.

3.8 Begrenzing

De competenties geven weer wat de consument zou moeten kunnen om een weloverwogen keuze te maken voor de lange termijn, al dan niet met behulp van een adviseur. Er zijn ook aspecten waarvan wij vinden dat het te ver gaat dat de consument dit zelf weet om tot een weloverwogen beslissing te komen.

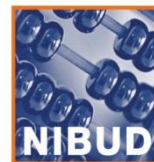
Effect en implicaties

Het gaat er voornamelijk om dat consumenten de effecten en implicaties van wetgeving en (fiscale) regelingen, financiële producten en financiële keuzes weten in plaats van de achterliggende werking van economische processen en regelingen.

Ter illustratie:

- Consumenten hoeven niet te weten hoe een rentestand tot stand komt en wat de hoogte van de rente bepaalt, maar wel wat het effect is van de hoogte van de rente op bezittingen en schulden.
- Consumenten hoeven niet te weten hoe de hoogte van het pensioen tot stand is gekomen, maar het is wel belangrijk dat ze weten hoeveel pensioen zij kunnen verwachten en hoe zeker dit is.
- Consumenten hoeven niet te weten hoe de WIA (voor arbeidsongeschiktheid) tot in detail werkt, maar wel hoe hoog de uitkering is die zij kunnen verwachten, hoe lang zij die blijven ontvangen en hoe zeker het is dat ze die gaan ontvangen (waar dit van afhankelijk is).

4. Vaardigheden per competentie

Competentie 1. Doelen (bij)stellen voor de toekomst

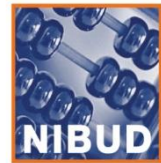
De consument stelt vast welke wensen hij heeft en met welke risico's hij te maken kan krijgen op (on)voorziene momenten in de toekomst.

- De consument is in staat om op de hoogte te zijn van ontwikkelingen en risico's (de scenario's) die zich gedurende de levensloop kunnen voordoen;
- De consument is in staat om voor zichzelf na te gaan welke financiële behoefte er bestaat en/of welke bestedingsruimte gewenst is op het moment dat zich een scenario voordoet.
- De consument is in staat om vast te stellen hoe belangrijk zekerheid voor hem is en hoeveel risico hij wil nemen t.a.v. zijn financiële situatie (inkomsten en bezittingen) in de toekomst.
- De consument is in staat om vast te stellen hoeveel tijd en energie hij in een (financiële) oplossingsmogelijkheid wil steken: hoe belangrijk is gemak versus actief handelen?
- De consument is in staat om vast te stellen hoeveel kennis hij heeft van de mogelijkheden en consequenties van deze mogelijkheden.
- De consument is in staat om prioriteiten aan te brengen in de behoeften die hij heeft (bijvoorbeeld een hoog gegarandeerd rendement tegen een lage premie is niet mogelijk, daarvoor dienen keuzes te worden gemaakt), rekening houdende met noodzakelijke verplichtingen en onvermijdelijkheden.
- De consument is in staat om een wens/doel zo SMART mogelijk te formuleren, in termen van geld, tijd (de periode), de ingangsdatum (wanneer daarin een keuze is), garanties en risico's.

Mogelijke rol van de financieel adviseur bij competentie 1

- Hij vraagt door naar wensen, doelen en gewenste zekerheden, zodat er niet een aspect wordt vergeten.
- Hij bekijkt of er tegenstrijdige wensen aanwezig zijn en bespreekt deze.

Competentie 2. In kaart brengen van de situatie

De consument beschikt over een overzichtelijke financiële administratie op basis waarvan de effecten van een scenario direct te vinden zijn.

- De consument is in staat om belangrijke documenten (contracten, overeenkomsten en polissen) over financiële producten, voorzieningen en verplichtingen (indien aanwezig) op een overzichtelijke wijze te bewaren, zodat hij eenvoudig kan terugvinden op welke inkomensvoorzieningen hij recht heeft als een scenario zich voordoet.

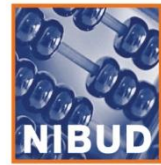
Het gaat om de om de volgende documenten:

- hypotheekgegevens;
 - pensioenoverzichten (ouderdom, nabestaanden, arbeidsongeschiktheid);
 - kapitaalverzekeringen, lijfrentes, beleggingsverzekeringen en bankspaarproducten;
 - uitvaartverzekeringen;
 - overlijdensrisicoverzekeringen;
 - arbeidsongeschiktheidsverzekeringen;
 - spaargelden;
 - beleggingen;
 - vorderingen;
 - kredieten;
 - financiële verplichtingen;
 - gegevens over het arbeidsverleden;
 - belastingaanslagen.
- De consument is in staat om in zijn administratie terug te vinden welke voorwaarden er bij de verschillende inkomensvoorzieningen, contracten, overeenkomsten en polissen gelden op het moment dat een scenario zich voordoet.
 - De consument is in staat om terug te vinden wat de consequenties zijn van de aanwezige notariële aktes (zoals de hypotheekakte, testament, huwelijkse of partnerschapsvoorwaarden, samenlevingscontract) als een scenario zich voordoet.

Mogelijke rol van de financieel adviseur bij competentie 2

- Hij reikt hulpmiddelen aan waarmee de consument de financiële administratie op orde kan maken.
- Hij geeft aan welke belangrijke gegevens wel en niet moeten worden bewaard.

Competentie 3. Overzicht houden

De consument maakt een inschatting van zijn toekomstige inkomsten, uitgaven, bezittingen en schulden, gegeven een scenario.

- De consument is in staat om voor een bepaald scenario een overzicht te maken van (de hoogte van) zijn verwachte inkomsten.
- De consument is in staat om voor een bepaald scenario een overzicht te maken van (de hoogte van) zijn verwachte uitgaven.
- De consument is in staat om voor een bepaald scenario Een overzicht te maken van (de hoogte van) zijn verwachte bezittingen en schulden.

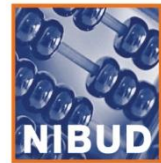
Met betrekking tot het overzicht van de verwachte inkomsten, uitgaven, bezittingen en schulden:

- De consument is in staat om rekening te houden met de invloed van (fiscale) wet- en regelgeving.
- De consument is in staat om rekening te houden met wat er collectief aan sociale zekerheid is geregeld als een scenario zich voordoet.
- De consument is in staat om rekening te houden met de invloed van eventuele aanwezige notariële aktes (testament, huwelijkse voorwaarden, samenlevingscontract).
- De consument is in staat om rekening te houden met in hoeverre een schenking voorhanden is als een scenario zich voordoet.
- De consument is in staat om vast te stellen welk bedrag hij (per maand) nodig heeft voor noodzakelijke en onvermijdelijke uitgaven als een scenario zich voordoet.
- De consument is in staat om rekening te houden met welk bedrag hij op dit moment (in de huidige situatie) per maand overhoudt voor uitgaven aan voorzieningen voor een bepaald scenario.

Mogelijke rol van de financieel adviseur bij competentie 3

- Hij reikt rekentools aan waarmee de consument overzicht krijgt over zijn financiële situatie bij een bepaald scenario.
- Hij vult ontbrekende gegevens over de financiële situatie (inkomsten, bezittingen, uitgaven en schulden) aan.
- Hij informeert over de invloed van notariële aktes op de verwachte financiële situatie.
- Hij maakt doorrekeningen van de financiële situatie voor een bepaald scenario.

Competentie 4. Inzicht krijgen in de situatie, mogelijkheden en consequenties

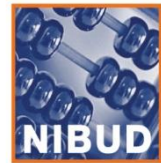
De consument is zich bewust van mogelijke financiële problemen in de toekomst en weet welke mogelijkheden er zijn om die op te lossen en welke consequenties die hebben.

Beoordeling van de eigen financiële situatie

- De consument is in staat om voor een bepaald scenario te beoordelen of hij over voldoende inkomsten beschikt om de noodzakelijke en onvermijdelijke uitgaven te kunnen betalen.
- De consument is in staat om voor een bepaald scenario te beoordelen of hij over voldoende inkomsten beschikt om aan in zijn eigen wensen en behoeften te voorzien als een scenario zich voordoet.
- De consument is in staat om voor een bepaald scenario te beoordelen of hij over een positief eigen vermogen zal beschikken als een scenario zich voordoet.
- De consument is in staat om in te schatten hoe zeker hij kan zijn over inkomsten, uitgaven, bezittingen en schulden. Hierbij is de consument in staat rekening te houden met de invloed van de volgende aspecten:
 - tijd en conjunctuur: de situatie wordt onzekerder naarmate het om een moment verder in toekomst gaat;
 - de rente en het effect van rente-op-rente;
 - inflatie;
 - het verschil tussen nominale en reëel genoemde bedragen;
 - veranderingen in (fiscale) wet-en regelgeving;
 - veranderingen in sociale zekerheidsregelingen;
 - garantiestructuur van een financieel product;
 - veranderingen in de persoonlijke situatie (bijv. de gezinssituatie, arbeidsmarktsituatie, erfenis, het voordoen van een ander scenario);
 - veranderingen in de notariële akten (bijv. testament, huwelijkse of partnerschapsvoorwaarden, samenlevingscontract).
- De consument is in staat om te beoordelen of er aanvullende maatregelen moeten worden getroffen om inkomsten en uitgaven in balans te kunnen houden als een scenario zich voordoet.
- De consument is in staat om te beoordelen of er in zijn huidige budget ruimte is om maatregelen te nemen voor een scenario op de langere termijn.

Inzicht in de toepassingen en consequenties van de mogelijkheden

- De consument is op de hoogte van de oplossingsmogelijkheden die er bestaan om maatregelen te nemen om de financiële situatie in balans te houden als een scenario zich voor doet.

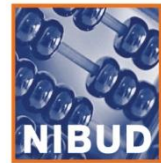
Voorbeelden van oplossingsmogelijkheden zijn:

- uitgaven aanpassen;
 - hypotheek afsluiten of aflossen;
 - sparen;
 - beleggen;
 - kapitaalverzekeringen, lijfrentes, beleggingsverzekeringen en bankspaarproducten;
 - aanvullende inkomensvoorzieningen bij het pensioenfonds of de pensioenuitvoerder;
 - (aanvullende) arbeidsongeschiktheidsverzekeringen;
 - uitvaartverzekeringen;
 - afsluiten van een kredietvorm;
 - afsluiten van schadeverzekeringen.
-
- De consument is op de hoogte van de consequenties van een oplossingsmogelijkheid binnen een scenario. De consument is daarbij op de hoogte van de volgende aspecten:
 - het rendement;
 - zekerheden en risico's m.b.t. de verwachte inkomsten en/of het gewenste resultaat;
 - de éénmalige en tussentijdse kosten;
 - de liquiditeit;
 - de fiscale aspecten, zoals de invloed op vermogensbelasting, maximale pensioenopbouw, jaarruimte, FOR, SEW/KEW, gouden handdruk, groenbeleggingen;
 - het effect van veranderingen in sociale zekerheid;
 - het effect van veranderingen in (fiscale) wet- en regelgeving;
 - het effect van veranderingen in de persoonlijke situatie;
 - het effect van veranderingen in de rente;
 - het effect op andere scenario's en gebeurtenissen;
 - de voorwaarden, dekking, uitsluiting en garanties.

Mogelijke rol van de financieel adviseur bij competentie 4

- Hij helpt bij het maken van de beoordeling van de financiële situatie in een bepaald scenario.
- Hij draagt oplossingsrichtingen aan.
- Hij informeert over de consequenties van een oplossingsrichting.

Competentie 5. Keuzes maken

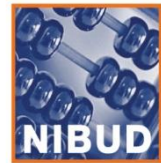
De consument weegt verschillende (financiële) mogelijkheden en producten af op basis van zijn persoonlijke situatie en kenmerken van het product en neemt op basis daarvan een besluit.

Keuze voor een oplossingsmogelijkheid en een financieel product

- De consument is in staat om te beslissen of nú maatregelen moeten en kunnen worden genomen voor een scenario, rekening houdend met:
 - de financiële situatie op het moment dat een scenario zich voordoet;
 - de implicaties voor de huidige financiële situatie (in hoeverre de kosten binnen het huidige budget passen);
 - de invloed van keuzes m.b.t. een scenario op andere scenario's.
- De consument is in staat om een keuze te maken voor een bepaalde oplossingsmogelijkheid (het type product) voor als een scenario zich voor doet, rekening houdend met zijn prioriteiten/behoefte m.b.t.:
 - zekerheid en risico over de verwachte inkomsten;
 - de garantiestructuur van een product;
 - de looptijd;
 - de fiscale aspecten;
 - de liquiditeit;
 - het gemak;
 - het risico op veranderingen t.g.v. veranderingen in wet- en regelgeving, de rente en de persoonlijke situatie en het voordoen van andere scenario's.
- De consument is in staat om verschillende financiële producten (alternatieve merken) met elkaar te vergelijken en een keuze te maken voor één van de merken, rekening houdend met:
 - de (éénmalige en terugkerende) kosten nu, straks en later;
 - de voorwaarden, dekking, uitsluiting en garanties;
 - de bijkomende kosten (bijvoorbeeld voor een extra product dat dient te worden afgesloten);
 - de kosten en voorwaarden bij een eventueel voortijdige ontbinding.

Keuze voor advies en adviesgesprekken

- De consument is in staat om vast te stellen of hij bij een bepaalde keuze wel of geen (professionele) hulp/advies nodig heeft;
- De consument is in staat om een keuze te maken voor een financieel dienstverlener, rekening houdend met zijn informatie- en adviesbehoefte en daarbij ook weer rekening houdend met:
 - het verschil tussen een gebonden adviseur en een onafhankelijke adviseur;
 - het verschil tussen een adviseur, een aanbieder en een bemiddelaar;
 - de eenmalige en terugkerende kosten van de adviseur.

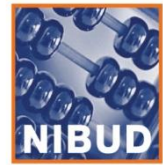

- in gesprek met een adviseur duidelijk aan te geven wat zijn wensen, behoeften, verwachtingen en mogelijkheden zijn.
- De consument is in staat om zich assertief op te stellen, door o.a.:
 - te vragen naar alternatieve mogelijkheden.
 - door te vragen bij onduidelijkheden.
- De consument is in staat om kritisch en standvastig te zijn, door o.a.:
 - de geleverde gegevens van een adviseur te controleren;
 - voldoende bedenktijd te nemen en geen overhaaste beslissingen;
 - indien nodig, beroep te doen op zijn rechten, bijvoorbeeld door gebruik te maken van de diverse klachtenregelingen.

Mogelijke rol van de financieel adviseur bij competentie 5

- Hij informeert over de verschillende financiële producten (de merken) en de consequenties hiervan;
- Hij begeleidt in het keuzeproces, waarbij (de consequenties van de) oplossingsmogelijkheden aan de financiële situatie in het heden en aan de gestelde doelen, wensen en persoonlijke voorkeuren bij competentie 1 worden getoetst;
- Hij regelt de uiteindelijke keuze van de consument;
- Hij begeleidt gedurende de looptijd van een financieel product;
- Hij staat open voor vragen en geeft antwoord en toelichting op vragen en onduidelijkheden van de consument.

Bijlage 1. Competenties 3 en 4 van financiële zelfredzaamheid

3. Vooruit kijken

De consument realiseert zich dat wensen en gebeurtenissen op de middellange en de lange termijn financiële gevolgen hebben en stemt zijn huidige bestedingen hierop af.

De consument is in staat om:

- te beoordelen of hij in geval van (geplande en ongeplande) wensen en gebeurtenissen over voldoende inkomsten beschikt om aan zijn verplichtingen te kunnen blijven voldoen;
- te beschikken over een positief eigen vermogen voor (geplande en ongeplande) hoge uitgaven;
- mogelijke (geplande en ongeplande) hoge uitgaven op de middellange en de lange termijn verantwoord op te vangen door middel van sparen of lenen;
- te beoordelen welke verzekeringen in zijn situatie noodzakelijk, wenselijk of verplicht zijn;
- maatregelen te bedenken waardoor hij een terugval in het inkomen door (geplande en ongeplande) veranderde omstandigheden in de toekomst kan opvangen;
- acties te ondernemen waardoor de huishoudfinanciën in geval van (geplande en ongeplande) wensen en gebeurtenissen in balans blijven.

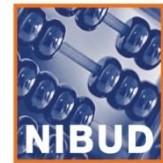
4. Bewust financiële producten kiezen

De consument kiest financiële producten op basis van budgettaire overwegingen en passend bij zijn persoon en persoonlijke huishoudsituatie.

De consument is in staat om:

- rendement en risico van verschillende typen financiële producten tegen elkaar af te wegen;
- financiële producten te beoordelen op kosten en rendement, looptijd en voorwaarden voor acceptatie en uitsluiting;
- te berekenen of premies, rente en aflossingen voor financiële producten binnen het budget passen.

Literatuurlijst

- Ajzen, I. (2011). The theory of planned behavior: Reactions and reflections. *Psychology and Health*, vol. 26 (2011), pp. 1113-1127.
- Baumeister, R.F. en J. Tierney (2012). *Wilskracht; De Herontdekking Van De Grootste Kracht Van De Mens*. Amsterdam: Nieuwezijds B.V.
- CBS (2012). Toename aantal zelfstandigen. Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. Verkregen van: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3611-wm.htm>.
- Dieben, E.M. (2012). Herkomst en ontwikkeling van het begrip 'klantbelang centraal'. In: E.M. Dieben en F.M.A. 't Hart (red.), *Klantbelang Centraal*. Amsterdam: NIBE-SVV.
- Dukers & Baelemans (2012). *Wft Opleiding Basis Financiële Dienstverlening* Tilburg: Dukers & Baelemans.
- EIOPA (2013). *Good practices on information provision for DC schemes; enabling occupational DC scheme members to plan for retirement*. Frankfurt: EIOPA.
- Erta, K., S.Hunt, Z.Iscenko, W. Brambley (2013). *Applying behavioural economics at the Financial Conduct Authority*. London: Financial Conduct Authority.
- Geuns, R. van, M. de Weerd en N. Jungmann (2011). *Klantprofielen voor schuldhulpverlening*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Jong, F. de (2009). Kredietcrisis en tussenpersonen. *Economisch Statistische Berichten*, 94 (4556), pp. 170-172.
- Jong, F. de (2010). *Marktfalen bij tussenpersonen*. Zuthpen: uitgeverij Paris.
- Jong, F. de (2011a). Een duwtje voor financieel kwetsbare consumenten. *Schuldsanering*, februari 2011, pp. 14-15.
- Jong, F. de (2011b). Toegang tot financieel advies. *Economisch Statistische Berichten*, 96 (4605), pp. 154-156.
- Jong, F. de (2012). De zegeningen van het provisieverbod, *Me Judice*, 16 mei 2012.
- Koopmans, I. (2007). *De beheersing en verdeling van het zorgrisico; Modernisering van de sociale zekerheid 1987-2007*. Amsterdam: Aksant.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking fast, thinking slow*. London: Penguin Books Ltd.

- Korver, T. en A.C.J.M. Wilthagen (2002). *Werkdadig- Het werkdadig verband tussen arbeidsparticipatie, sociale integratie en sociale cohesie*. In: A.Ph.C.M. Jaspers en J. Outshoorn (red.), *De bindende werking van concepten. Reflecties over participatie, binding en betrokkenheid in opvoeding en onderwijs, arbeid en zorg*. Amsterdam: Aksant, pp.97-135.
- Nibud (2010). *Hoe zoekt de consument financieel advies*. Utrecht: Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.
- Nibud (2007). *Goed geregeld; geldzaken nu en later*. Utrecht: Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.
- Nibud (2012). *Goed omgaan met geld; Achtergronden bij de competenties voor financiële zelfredzaamheid*. Utrecht: Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.
- Madern, T. en D. van der Burg (2012). *Geldzaken in de praktijk*. Utrecht: Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.
- Ministerie van Financiën (2011), brief op 13 april aan de voorzitter van de Tweede Kamer met kenmerk FM/2011/7110 M, Den Haag.
- Schuyt, C.J.M. (1991). *Op zoek naar het hart van de verzorgingsstaat*. Leiden [etc.]: Stenfert Kroese.
- Thaler, R.H., en S. Benartzi (2001). *Save More Tomorrow: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving*.